

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.007.020 у Національній
академії внутрішніх справ
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента

Брателя Олександра Григоровича на дисертацію

**Кличкова Андрія Олексійовича «Підстави і цивільно-правові
наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її
померлою в Україні», представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Відгук підготовлений на підставі вивчення тексту дисертації та опублікованих за темою дисертації наукових праць.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, як важлива інституція цивільного законодавства спрямована на захист прав та інтересів такої особи, у зв'язку із призупиненням цілого ряду цивільних правовідносин учасником яких вона виступає. Усунення невизначеності в цивільних правовідносинах шляхом застосовувати інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою залишається одним із дієвих цивільно-правових механізмів захисту насамперед майнових прав фізичних осіб в умовах триваючої російської збройної агресії на сході та півдні України.

Юридичні наслідки, що виникають з факту визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, породжують надто відчутні зміни для рідних, близьких того, хто набуває такого статусу. Ця досить делікатна соціально-правова сфера відносин вимагає від законодавця виважених підходів при реформуванні відповідних правових інститутів.

В українській юридичній науці проблемні питання пов'язані із

визначенням підстав, цивільно-правових наслідків та процесуальних аспектів визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою на дисертаційному рівні досліджували В.Г. Бобко, А. В. Зинов'єва, М.М. Ясинок, Т.В. Корчак та інші вчені. Разом з тим, існуючий стан суспільних відносин в контексті досліджуваної проблематики потребує проведення нових наукових досліджень.

Окреслене підтверджує важливість змісту та результатів здійсненого системного аналізу загальнотеоретичних і практичних питань інституту визнання особи безвісно відсутньою та оголошення померлою, трансформація яких знайшла відображення у формуванні науково-обґрунтованих положень спрямованих на удосконалення цивільних правовідносин.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Частина викладених в роботі наукових положень та висновків є обґрунтованими, аргументованими та переконливими. Про належний рівень їх достовірності значною мірою свідчить опрацювання здобувачем достатнього обсягу літературних джерел з різних галузей наукового знання, використання національного законодавства та наукових праць правників.

Дисертантом вірно сформульовано мету та конкретні завдання дослідження, його об'єкт, предмет та методологічну основу. Ознайомлення з роботою дозволяє стверджувати, що поставлені автором завдання були послідовно виконані, що дозволило провести ґрунтовний теоретико-правовий аналіз предмету дисертаційного дослідження.

Використана автором методологія дозволила всебічно дослідити окреслені в дисертації проблемні питання та запропонувати шляхи їх розв'язання.

Відповідно до поставлених мети і завдань, об'єкта та предмета дослідження для розкриття змісту досліджуваної проблематики дисертантом застосовано наступні наукові методи. Так, методи *аналізу* та *синтезу* надали можливість виокремити предмет дослідження (підстави й цивільно-правові

наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою в Україні), його складові. Методи *індукції* та *дедукції* використано для визначення: понятійних ознак підстав визнання фізичної особи безвісно відсутньою (підрозділ 2.1), підстав оголошення фізичної особи померлою (підрозділ 2.2). *Діалектичний метод* передбачав застосування таких категорій діалектики, як форма та зміст, сутність і явище, структура й елемент, що дало змогу з'ясувати особливості зміни або припинення майнових та особистих немайнових правовідносин як наслідку визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою (підрозділ 3.2), правові наслідки появи особи, яку було оголошено померлою (підрозділ 3.3). На підставі *логічного методу* сформовано аргументовані наукові висновки щодо необхідності розроблення та впровадження відповідних законодавчих змін (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2, 3.3). *Історичний метод* надав можливість визначити особливості становлення інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою (підрозділ 1.2). *Порівняльно-правовий метод* застосовано для виявлення спільних і відмінних ознак національного й іноземного законодавства у сфері регулювання інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою (підрозділ 1.3), зіставлення різних наукових поглядів із цього приводу. *Формально-юридичний метод* використано під час дослідження чинного законодавства, присвяченого регулюванню інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2, 3.3).

Окремої уваги заслуговує той факт, що дисертантом з метою ілюстрації емпірики дослідження проаналізовано нотаріальну практику видачі свідоцтв про право на спадщину внаслідок оголошення фізичної особи померлою та положення судової практики (70 цивільних справ).

З урахуванням визначеного, можна стверджувати, що наукові положення і висновки, сформульовані у дисертації, є належним чином обґрунтованими та достовірними.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. З окреслених у вступі дисертації проблемних питань автором зроблено власні висновки і сформульовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення цивільного законодавства та практики його застосування. Дисертаційне дослідження містить низку теоретичних висновків та практичних пропозицій, що заслуговують на увагу і свідчать про новизну та значимість роботи.

Зокрема, дисертантом проаналізовано теоретико-правові засади та іноземний досвід становлення і розвитку інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою. Визначено стан наукової розробки, окреслено методологію правового дослідження визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою, здійснено ретроспективний аналіз становлення інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою.

Позитивної уваги заслуговує наведена дисертантом цивільно-правова характеристика досліджуваного правового інституту в контексті визначення поняття і підстав визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення фізичної особи померлою, а також роль участі підрозділів Національної поліції України у встановленні фактів безвісної відсутності фізичних осіб.

На підставі аналізу цивільного законодавства та наукових досліджень іноземних й українських вчених дисертант пропонує визначати правовий статус особи, зниклої безвісти, як наближений до безвісної відсутності, оскільки з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи безвісти відповідно до рішення суду породжуються такі правові наслідки: цивільна правоздатність такої особи не зменшується; над майном і дітьми такої особи встановлюється опіка в порядку цивільного законодавства; сімейний стан такої особи до моменту розірвання шлюбу за заявою другого з подружжя внаслідок визнання особи безвісно відсутньою або до моменту оголошення такої особи померлою є незмінним; зберігаються трудові права й

обов'язки до моменту набуття відповідним рішенням суду законної сили та отримання його роботодавцем.

У дослідженні доводиться позиція про те, що сукупність цивільних прав, обов'язків та інтересів «особи, зниклої безвісти», «особи, зниклої безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом» та «особи, зниклої безвісти за особливих обставин», є цілком тотожними в контексті таких правових наслідків, як встановлення опіки над майном до ухвалення судом рішення про визнання особи безвісно відсутньою або ж їх припинення за недоцільністю в разі прийняття відповідних рішень уповноваженими органами з розшуку (обліку) осіб, зниклих безвісти, чи за власним бажанням заявників (заінтересованих осіб).

Заслуговує уваги позиція дисертанта про те, що під час оголошення фізичної особи померлою необхідно враховувати такі фактори: зникнення фізичної особи може бути пов'язаним із психічним або фізіологічним станом здоров'я чи організму; за умови наявності психофізіологічних розладів здоров'я в особи, яка відсутня за постійним місцем проживання, або немає відомостей про місце її перебування, строки звернення до суду щодо визнання такої особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою повинні бути тривалішими, ніж законодавчо встановлені, водночас строк повинен бути менш тривалим, якщо ймовірність зникнення особи або її смерті підвищується у зв'язку з конкретними обставинами (літній вік, невиліковна хвороба).

З метою розкриття змісту предмету дисертаційного дослідження А.О. Кличков проаналізував судову практику щодо визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, розглянув особливості зміни або припинення майнових та особистих немайнових правовідносин як наслідок визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою, а також правові наслідки появи безвісно відсутньої особи чи оголошеної померлою.

Інші положення дисертаційного дослідження зазнали необхідної аргументації та характеризуються належною науково-практичною цінністю. Остаточні висновки дисертаційної роботи сформульовано відповідно до

встановлених кваліфікаційних вимог, де наведено найбільш важливі результати дослідження.

Вдалими слід вважати положення наукової новизни, якими обґрунтовується твердження, що зміна, виникнення або припинення майнових та особистих немайнових прав у випадках визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою пов'язані з юридичними фактами (юридичним складом) за такою послідовністю: 1) настання юридичних фактів, закріплених у ст. 43 та 46 ЦК України; 2) звернення до суду з відповідною заявою і набрання рішенням суду законної сили; 3) здійснення уповноваженими особами обов'язків на користь або в інтересах безвісно відсутньої чи оголошеної померлою особи, а також в інтересах інших заінтересованих осіб (погашення за рахунок її майна боргів, управління майном тощо).

Окремої уваги заслуговує теза дисертанта про те, що межі здійснення цивільних прав та інтересів у випадках визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою пов'язані з правомірною поведінкою особи – правонаступника. За таких обставин права й інтереси правонаступника підлягатимуть правовому захисту лише за умов правомірності дій останнього.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Логічно побудована структура роботи дозволила автору висвітлити актуальні питання обраної теми та належним чином обґрунтувати висновки отримані в ході проведеного дослідження. Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження і складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Наряду з позитивною оцінкою виконаного дисертаційного дослідження в науковій роботі присутні окремі дискусійні положення, які потребують більш детального пояснення чи уточнення при публічному захисті дисертації на засіданні спеціалізованої вченої ради.

1. У положеннях наукової новизни «вперше» (стор. 26) дисертант

зазначає, що окрему категорію фізичних осіб, які можуть бути визнані безвісно відсутніми, у сучасних умовах становлять представники правоохоронних та інших силових відомств, яких можна поділити на три групи: а) могли бути загиблими чи страченими в полоні, чий тіла могли залишитися на місці бою або поховані в безіменних могилах; б) яких імовірно насильно утримують у полоні незаконних збройних формувань; в) є ймовірність їх переходу на бік ворога або втечі із зони проведення операції Об'єднаних сил чи території іншого збройного конфлікту. При цьому, зроблено висновок, що запропонований поділ сприятиме вдосконаленню умов визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою в контексті строків такого визнання.

З огляду на сформульовані автором критерії поділу фізичних осіб на таких, які можуть бути визнані безвісно відсутніми, потребує додаткової обґрунтованої аргументації семантичний зміст слова «ймовірність» в контексті його використання як визначального критерію розмежування осіб за підставами перерахованими в пунктах б) та в).

Крім цього, автором при згадуванні словосполучення «в контексті строків такого визнання» не вносяться конкретні пропозиції щодо визначення темпоральних величин вказаних строків.

2. На стор. 70-74 дисертаційного дослідження автором подається інформація, яка стосується досвіду іноземних країн щодо розшуку зниклих безвісти осіб із залученням різноманітних державних та недержавних організацій. Викладена інформація, на моє переконання, за своїм змістовним навантаженням не узгоджується із сформульованим автором предметом дисертаційного дослідження згідно якого ключова увага в роботі має приділятися розкриттю змісту підстав та цивільно-правових наслідків визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою в Україні.

3. У підрозділі 2.1. дисертаційного дослідження автор здійснюючи аналіз положень Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018 констатує, що *«на жаль, Закон, оперуючи термінами «зникла*

безвісти особа» та «безвісно відсутня особа», не усунув гострої проблеми визначення їх змісту» (стор. 91). Далі по тексту дисертації автором пропонується наступний умовивід: «Під час аналізу зазначеного Закону складається враження, що статус «безвісно зникла особа» – це проміжний статус особи, який триває до моменту визнання її безвісно відсутньою чи оголошення померлою в порядку, встановленому чинним законодавством».

Враховуючи викладене, автору під час захисту дисертації слід навести більш змістовне тлумачення згадуваних правових статусів, зокрема, «зникла безвісти особа», «безвісно відсутня особа» та «безвісно зникла особа», враховуючи той факт, що частина з цих понять безпосередньо не згадується в Законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018, як на тому наполягає дисертант.

4. На стор. 104 дисертації автор пропонує враховувати наступну позицію: *«за умови наявності психофізіологічних розладів здоров'я в особи, яка відсутня за постійним місцем проживання або немає відомостей про місце її перебування, строки звернення до суду щодо визнання такої особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою мають бути тривалішими, ніж законодавчо встановлені, а строк повинен бути менш тривалим, якщо ймовірність зникнення особи або її смерті підвищується конкретними обставинами (літній вік, невиліковна хвороба)».*

Автору, з огляду на сформульовану позицію, слід було б конкретизувати сутність словосполучень «мають бути тривалішими» та «бути менш тривалим», адже допущена темпоральна абстрактність не дозволяє зрозуміти змісту викладених пропозицій.

5. У підрозділі 3.1. (стор. 124-127) при згадуванні правозмінюючих юридичних фактів, які тягнуть за собою зміну цивільних правовідносин автором досліджуються колізійні моменти пов'язані з поданням декларацій родичами осіб, що визнані зниклими безвісти. При цьому наголошується, що правові наслідки набуття статусу особи, зниклої безвісти, відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» не звужує обсяг

цивільної правоздатності такої особи.

З огляду на викладену позицію дисертанту слід обґрунтувати не лише взаємозв'язок набуття особою правового статусу особи, зниклої безвісти з процедурою подання декларації в розумінні переліку членів сім'ї суб'єкта декларування визначених ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» (у редакції Закону від 18 жовтня 2019 року), а й визначити взаємозв'язок процедури декларування з сформульованим дисертантом предметом дисертаційного дослідження – підстави й цивільно-правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою в Україні.

Значущість дисертаційної роботи для науки і практики. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для подальшого удосконалення теорії цивільного права, а також при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників. Теоретичні положення дисертаційного дослідження можуть стати підґрунтям для пропозицій щодо удосконалення окремих статей ЦК України, що регулюють відносини визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження повною мірою відображені в 6 наукових статтях та 9 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах, що в цілому свідчить про належний рівень апробації.

Опубліковані здобувачем у наукових виданнях праці в повному обсязі відображають концептуальні висновки і науково-практичні рекомендації, які обґрунтовуються автором у самій дисертації.

Дисертація написана зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою, оформлена з дотриманням вимогами, що пред'являються до даного роду наукових праць. Порухень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Висновок. Дисертація Кличкова Андрія Олексійовича «Підстави і цивільно-правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та

оголошення її померлою в Україні» є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують актуальні наукові задачі, повністю відповідає вимогам, які ставляться до такого роду робіт. Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор Кличков Андрій Олексійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
керуючий Адвокатського
бюро «ОЛЕКСАНДР БРАТЕЛЬ»,
кандидат юридичних наук, доцент

О.Г. Братель